

Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju

Ivana A. Tomić^a, Milena M. Nikolić^b

^a *Avanti BC centar, Zagreb, Hrvatska*

^b *Univerzitet u Tuzli – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla, Bosna i Hercegovina*

Uvod: Uspešno sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, između ostalog, zavisi od stavova učesnika u samom procesu. Iako se nastavnici smatraju ključnim akterom implementacije inkluzije, ne sme se zanemariti uloga koju imaju roditelji. *Cilj:* Osnovni cilj rada je ispitati stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju, te uticaj pola, nivoa obrazovanja, mesta stanovanja i uzrasta deteta na stavove roditelja, kao i mišljenje roditelja o uticaju vrste smetnje u razvoju na obrazovanje njihove dece. *Metode:* Uzorak istraživanja činilo je 293 roditelja dece tipičnog razvoja sa teritorije Bosne i Hercegovine. Stavovi roditelja ispitani su Uпитnikom stavova roditelja prema inkluziji (*Survey of Parents' Attitudes towards Inclusion – SPATI*). *Rezultati:* Roditelji dece tipičnog razvoja ispoljavaju pozitivne stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Na njihove stavove ne utiče pol, nivo obrazovanja, mesto stanovanja i uzrast deteta. Najpozitivniji stav iskazuju prema inkluziji dece sa senzornim oštećenjima (sluh, vid) i deci sa umerenom ili blagom intelektualnom ometenošću, dok je manje pozitivan stav prema uključivanju dece sa izraženijim smetnjama u razvoju (autizam, teža intelektualna ometenost). *Zaključak:* Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem ove problematike i planiranjem odgovarajućih programa koji su usmereni na razvijanje pozitivnih stavova prema inkluzivnom obrazovanju učenika sa svim vrstama teškoća u razvoju.

Ključne reči: stavovi, roditelji dece tipičnog razvoja, inkluzija, deca sa smetnjama u razvoju

---

Korespondencija: Milena Nikolić, nmilena78@gmail.com, milena.nikolic@untz.ba

Napomena: Rad predstavlja deo master rada Tomić, I. (2021). *Stavovi roditelja djece tipičnog razvoja prema inkluziji djece s teškoćama u razvoju* [master rad]. Univerzitet u Tuzli – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Uvod

Inkluzivno obrazovanje smatra se ključnom politikom koja promoviše izjednačavanje prava i pristupa obrazovanju ne samo deci sa smetnjama u razvoju već i svim manjinskim grupama u društvu. Iako se nastavnici smatraju ključnim akterom primene inkluzivnih praksi u razredu, ne sme se zanemariti i uloga koju imaju roditelji u sprovođenju uspešne inkluzije (Opoku, 2020). Opoku smatra da je učestvovanje svih roditelja u obrazovnom procesu ključno kako bi se u školama izgradila inkluzivnost.

Pored činjenice da su za sprovođenje uspešne inkluzije važni svi roditelji, istraživanja se uglavnom usmeravaju na roditelje dece sa smetnjama u razvoju. Istražuju se njihovi stavovi prema inkluzivnom obrazovanju (Dimitrios et al., 2008; Elkins et al., 2003; Mathur & Koradia, 2018), znanja o njemu, kao i barijere sa kojima se susreću u inkluzivnom obrazovanju (MacKichan & Harkins, 2013; Wilhelmsen, 2019), dok se istraživanja vrlo retko bave roditeljima dece tipičnog razvoja i njihovim viđenjem inkluzivne edukacije. To iznenađuje budući da se roditelji smatraju prvim detetovim učiteljem i da stoga imaju ključnu ulogu u formiranju stavova svoje dece. Roditelji dece tipičnog razvoja svojim stavovima prema deci sa smetnjama u razvoju mogu bitno da utiču na formiranje stavova svoje dece prema vršnjacima sa smetnjama u razvoju (Anđelković i sar., 2012).

Retka su istraživanja koja su se bavila isključivo stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji. Uglavnom su rađena istraživanja u kojima su se poredili stavovi roditelja koji imaju decu sa smetnjama u razvoju i roditelja koji imaju decu tipičnog razvoja. Istraživanja pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja u poređenju sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju ispoljavaju negativniji stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju (Adilović, 2012; Sharma, 2016). Međutim nekoliko studija pokazalo je kako i roditelji dece tipičnog razvoja, kao i roditelji dece sa smetnjama u razvoju, imaju pozitivan stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju (Al Neyadi, 2015; Hilbert, 2014; Rafferty et al., 2001). U istraživanju Stivensa i Vurfa (Stevens & Wurf, 2020) roditelji dece tipičnog razvoja izrazili su manje pozitivne stavove prema inkluziji od roditelja dece sa smetnjama u razvoju, ali razlika nije bila statistički značajna. Upoređujući stavove nastavnika, roditelja i vršnjaka prema osobama sa smetnjama u razvoju koje su uključene u inkluzivno obrazovanje, pokazalo se da najpozitivnije stavove ispoljavaju nastavnici, dok roditelji i vršnjaci ispoljavaju neutralne stavove (de Boer et al., 2012).

Na stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju može uticati nekoliko varijabli: pol, starosno doba, nivo obrazovanja, uzrast deteta, broj dece, bračni status, socioekonomski status, vrsta teškoće u razvoju, iskustvo u kontaktu sa osobama sa smetnjama u razvoju. Rezultati dobijeni u istraživanjima uticaja pola na stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju nisu konzistentni. U nekim istraživanjima majke ispoljavaju pozitivnije stavove u odnosu na očeve (de Boer

et al., 2012), dok u drugim očevi ispoljavaju pozitivnije stavove u odnosu na majke (Lui et al., 2015). Postoje i istraživanja u kojima nisu nađene razlike u stavovima roditelja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol (Abu-Hamour & Muhaidat, 2014; Pandža, 2017).

Rezultati istraživanja uticaja starosnog doba na stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju takođe su nedosledni. U nekim istraživanjima utvrđene su razlike u stavovima u zavisnosti od godina roditelja, te se pokazalo da mladi roditelji ispoljavaju pozitivnije stavove (Amptong et al., 2019; Lohmann et al., 2018, sve prema Opoku, 2020), dok u drugim istraživanjima te razlike nisu nađene (Abu-Hamour & Muhaidat, 2014; Lui et al., 2015).

U istraživanjima uticaja nivoa obrazovanja roditelja dece tipičnog razvoja na njihove stavove prema inkluziji dece sa smetnjama takođe su se dobijali različiti rezultati. U nekim istraživanjima utvrđeno je da roditelji višeg nivoa obrazovanja imaju pozitivnije stavove prema inkluzivnoj edukaciji u odnosu na roditelje nižeg obrazovnog nivoa (Abu-Hamour & Muhaidat, 2014; Leyser & Kirk, 2004), dok se u istraživanju De Bura i saradnika (de Boer et al., 2012) pokazalo da nivo obrazovanja ne utiče na stavove roditelja. Postoje istraživanja koja pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja sa srednjom stručnom spremnom ispoljavaju pozitivniji stav prema inkluziji u odnosu na roditelje sa višom i visokom stručnom spremom (Pandža, 2017).

Kada je u pitanju uticaj uzrasta deteta na stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju, istraživanja pokazuju da ne postoje razlike (Pandža, 2017), ali da postoje u odnosu na broj dece u porodici, te da roditelji koji imaju manji broj dece imaju pozitivniji stav prema inkluziji (Stoiber et al., 1998; prema Ninković Budmilija, 2019). U nekoliko istraživanja pokazalo se da roditelji dece tipičnog razvoja koji su u braku imaju pozitivniji stav prema inkluziji (Pandža, 2017; Stoiber et al., 1998, prema Ninković Budmilija, 2019). Roditelji dece tipičnog razvoja višeg socioekonomskog statusa ispoljavaju pozitivnije stavove (Leyser & Kirk, 2004).

Kada je u pitanju uticaj vrste smetnje u razvoju, istraživanja pokazuju da to značajno utiče na stavove. Najnegativniji su stavovi prema inkluziji dece sa intelektualnom ometenošću (Leyser & Kirk, 2004; Paseka & Schwab, 2020) i poremećajima u ponašanju (Al Neyadi, 2015; Leyser & Kirk, 2004). Na stavove roditelja dece tipičnog razvoja utiče i ranije iskustvo sa decom/osobama sa smetnjama u razvoju, te roditelji koji su imali ranija iskustva s ovom decom/osobama ispoljavaju pozitivnije stavove (Green & Stoneman, 1989; Yu, 2019).

Kako je istaknuto, istraživanja stavova roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji su retka, kako u svetu, tako i kod nas. Može se reći da su neopravdano zanemareni kao bitan činilac u sprovođenju uspešnog inkluzivnog obrazovanja, te je stoga osnovni cilj istraživanja da se ispituju stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Ispitan

je uticaj pola, stručne spreme, mesta stanovanja i uzrasta deteta na stavove roditelja. Takođe, ispitano je i mišljenje roditelja o uticaju vrste smetnje u razvoju na obrazovanje njihove dece.

Metode rada

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na području Bosne i Hercegovine, a uzorak je činilo 293 roditelja dece tipičnog razvoja. Uzorak roditelja prikupljen je putem društvenih mreža, a dolaze iz 40 gradova Bosne i Hercegovine. U uzorak su uključeni roditelji koji su pristali da onlajn popune Upitnik stavova roditelja prema inkluziji. U uzorku je bilo više majki, njih 273, dok je očeva bilo svega 20 ($\chi^2 = 218.46$, $df = 1$, $p \leq .001$). Od ukupnog uzorka 177 roditelja je sa visokom stručnom spremom, 23 sa višom stručnom spremom i 83 sa srednjom stručnom spremom ($\chi^2 = 109.46$, $df = 2$, $p \leq .001$). Sa sela je 102 roditelja, a iz grada 191 ($\chi^2 = 27.03$, $df = 1$, $p \leq .001$). U odnosu na uzrast deteta 138 roditelja ima dete predškolskog uzrasta, a 155 roditelja dete osnovnoškolskog uzrasta ($\chi^2 = 0.986$, $df = 1$, $p = .321$). Poduzorci su neujednačeni u odnosu na pol, nivo obrazovanja i mesto stanovanja, a ujednačeni su u odnosu na uzrast deteta.

Instrument

Stavovi roditelja ispitani su Upitnikom stavova roditelja prema inkluziji (*Survey of Parents' Attitudes towards Inclusion – SPATI*; Al Neyadi, 2015), koji se sastoji od 23 pitanja. Upitnik čine tri grupe pitanja. Prva grupa odnosi se na opšti stav roditelja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na blagostanje njihovog deteta (npr. „Učenici sa smetnjama u razvoju imaju pravo da se obrazuju zajedno sa vršnjacima bez smetnji u razvoju”). Druga grupa pitanja odnosi se na stav roditelja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na akademski uticaj inkluzije na decu sa smetnjama i bez smetnji u razvoju (npr. „Boravak deteta sa smetnjama u razvoju u istom razredu sa mojim detetom uticaće na obrazovanje mog deteta”). U ovoj grupi pitanja nalazi se i pet pitanja kojima se ispituje mišljenje roditelja o uticaju vrste smetnje kod deteta koje je u istom razredu sa njihovim detetom na obrazovanje njihovog djeteta. U pitanjima su navedene sledeće vrste smetnji u razvoju: fizičke teškoće, senzorne teškoće (gluvo ili slepo dete), umerena ili blaga intelektualna ometenost, poremećaji u ponašanju i izraženije teškoće (teža intelektualna ometenost, autizam i sl.). Treća grupa pitanja odnosi se na stav roditelja prema inkluziji u odnosu na socijalni efekat inkluzije na decu sa smetnjama i bez smetnji u razvoju (npr. „Boravak deteta sa smetnjama u razvoju u istom razredu sa mojim detetom pozitivno će uticati na socijalni razvoj mog deteta”). Odgovori su dati na petostepenoj skali Likertovog tipa i kreću se u rasponu od „potpuno se slažem” (5) do „potpuno se ne slažem” (1). Upitnik je bodovan tako da veći broj bodova ukazuje na pozitivniji stav, a kako bi se izbeglo automatsko davanje odgovora, neke od varijabli date su u negativnom obliku i boduju se inverzno.

Teorijski raspon skorova na Upitniku je od 23 do 115. Podaci o ispitanicima prikupljeni su Opštim upitnikom konstruisanim za potrebe istraživanja.

Procedura istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na području Bosne i Hercegovine. Podaci su prikupljeni u avgustu i septembru 2020. godine. Roditeljima dece tipičnog razvoja upitnici su poslani elektronskim putem, preko društvenih mreža.

Obrađa podataka

Podaci su obrađeni statističkim programom IBM SPSS Statistics 25. Ujednačenost poduzoraka roditelja dece tipičnog razvoja u odnosu na zavisne varijable utvrđena je hi-kvadrat testom. Razlike u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol i mesto stanovanja testirane su primenom Man–Vitnijevog U-testa, a u odnosu na nivo obrazovanja primenom Kraskal–Volisovog H-testa. T-test je korišćen za testiranje razlika u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na uzrast deteta.

Rezultati istraživanja

Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju ispitani su primenom Upitnika stavova prema inkluziji (SPATI), a rezultati na sumarnoj varijabli pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja ispoljavaju pozitivne stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju ($AS = 96.44$, $SD = 9.29$). Srednja vrednost postignutih rezultata pokazuje da su stavovi jako pozitivni, što potvrđuje minimalan rezultat koji iznosi 68, što je samo jedan bod ispod srednjeg teorijskog rezultata skale, te maksimalan rezultat koji iznosi 115.

Tabela 1

Razlike u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol i mesto stanovanja

Varijable	N	AS	SD	Man–Vitni U	p	
Pol	Žensko	273	96.51	9.25	2594.00	.71
	Muško	20	95.50	9.99		
Mesto stanovanja	Grad	191	96.52	9.26	9592.50	.83
	Selo	102	96.28	9.38		

Rezultati Man–Vitnijevog U-testa (Tabela 1) pokazuju da se stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju statistički značajno ne razlikuju u odnosu na pol i mesto stanovanja. Vrednosti

aritmetičkih sredina pokazuju da i majke i očevi ispoljavaju pozitivan stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, pozitivan stav ispoljavaju i roditelji koji dolaze iz grada, kao i oni koji dolaze sa sela.

Tabela 2

Razlike u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na nivo obrazovanja roditelja

Nivo obrazovanja	AS	N	SD	Kraskal–Volis H	df	p
Srednja stručna sprema	97.86	83	8.98			
Viša stručna sprema	95.06	33	9.31	3.11	2	.211
Visoka stručna sprema	96.03	177	9.40			

Rezultati Kraskal–Volisovog H-testa (Tabela 2) pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na nivo obrazovanja roditelja. Aritmetičke sredine pokazuju da roditelji sve tri skupine ispoljavaju pozitivan stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju.

Tabela 3

Razlike u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na uzrast deteta

Uzrast deteta	N	AS	SD	t	df	p
Osnovnoškolsko doba	155	97.29	9.25	1.67	291	.975
Predškolsko doba	138	95.49	9.26			

Rezultati t-testa predstavljeni u Tabeli 3 pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na uzrast njihovog deteta. Vrednosti aritmetičkih sredina pokazuju da roditelji koji imaju decu predškolskog uzrasta i roditelji koji imaju decu osnovnoškolskog uzrasta ispoljavaju pozitivan stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju.

Jedan od ciljeva rada je ispitati i mišljenje roditelja o tome koja bi vrsta teškoće u razvoju, prisutna kod deteta koje boravi u istoj skupini s njihovim detetom, mogla uticati na obrazovanje njihovog deteta. Rezultati po varijablama prikazani su u Tabeli 4.

Aritmetičke sredine varijabli pokazuju da se roditelji generalno ne slažu da će prisustvo deteta sa smetnjama u razvoju uticati na obrazovanje njihovog deteta. Međutim, vrednosti aritmetičkih sredina pokazuju tendenciju opadanja, pa su tako najviše za varijable koje se odnose na prisutnost deteta sa umerenom i blagom intelektualnom ometenošću i senzornim oštećenjima, zatim deteta sa fizičkim smetnjama, potom deteta sa poremećajima u ponašanju i najniža je za varijablu koja se odnosi na prisutnost deteta sa izraženijim smetnjama u razvoju.

Tabela 4*Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja u odnosu na vrstu teškoće*

Varijabla	Minimum	Maksimum	AS	SD
Na obrazovanje mog deteta će uticati boravak deteta sa fizičkim smetnjama u istoj skupini	1	5	4.00	1.20
Na obrazovanje mog deteta će uticati boravak deteta sa senzornim smetnjama (gluvo ili slepo dete) u istoj skupini	2	5	4.11	1.18
Na obrazovanje mog deteta će uticati boravak deteta sa poremećajima u ponašanju u istoj skupini	2	5	3.84	1.14
Na obrazovanje mog deteta će uticati boravak deteta sa umerenom ili blagom intelektualnom ometenošću u istoj skupini	1	5	4.11	1.15
Na obrazovanje mog deteta će uticati boravak deteta sa težim smetnjama (autizam, teža intelektualna ometenost i sl.) u istoj skupini	1	5	3.77	1.19

Diskusija

Uspešno sprovođenje inkluzije zavisi od niza faktora, a jedan od ključnih su roditelji. Međutim, kada je u pitanju inkluzija, često se ističe uloga i značaj roditelja dece sa smetnjama u razvoju, dok se zanemaruje uloga roditelja dece tipičnog razvoja. To potvrđuje i činjenica da je vrlo malo istraživanja u vezi sa inkluzijom rađeno na uzorcima roditelja dece tipičnog razvoja. U ovom istraživanju uzorak su činili upravo roditelji dece tipičnog razvoja, a cilj je bio da se ispitaju njihovi stavovi prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju.

Rezultati pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja ispoljavaju pozitivne stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. U većini istraživanja došlo se do istih rezultata (Kalyvaa et al., 2007; Ninković Budimlija, 2019; Tafa & Manolitsis, 2003; Yu, 2019), dok su u istraživanju Albuquerkove i saradnika (Albuquerque et al., 2019) roditelji dece tipičnog razvoja ispoljavali neutralne stavove.

Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju statistički se značajno ne razlikuju u odnosu na pol. S obzirom na činjenicu da je u istraživanju učestvovalo samo 20 očeva, dobijene rezultate treba proveriti na ujednačenijim uzorcima majki i očeva. Razlike u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na pol nisu pronađene ni u drugim istraživanjima (Abu-Hamour & Muhaidat, 2014; de Boer et al., 2010; Ninković Budimlija, 2019; Pandža, 2017; Sabila & Kurniawati, 2019; Tafa & Manolitsis, 2003). Međutim,

u nekim istraživanjima utvrđene su razlike u stavovima prema inkluziji dece sa smetnjama između majki i očeva. Tako se u nekoliko istraživanja pokazalo da majke imaju pozitivniji stav (de Boer et al., 2012; de Boer & Munde, 2014), dok u drugim očevi (Kalyvaa, et al., 2007; Lui et al., 2015). Pregledom istraživanja može se primetiti da su rezultati nedosledni i da je u većini studija problem što su majke činile veći deo uzorka (de Boer et al., 2012; de Boer & Munde, 2014; Lui et al., 2015). To ne iznenađuje budući da su majke često te koje su uključene u svakodnevni život dece, dok očevi veći deo vremena provode na poslu. Međutim, to ne znači da stavovi očeva nisu važni, naprotiv, te zbog toga u budućim istraživanjima treba nastojati da se uključi što više očeva.

Rezultati pokazuju da se stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju statistički značajno ne razlikuju u odnosu na mesto stanovanja. Mesto stanovanja, selo/grad, nije u ranijim istraživanjima uzimano kao varijabla koja se smatrala uticajnom na stavove roditelja. Međutim, Ninković Budimlja (2019) istraživala je uticaj veličine grada u kojem roditelji žive na njihove stavove prema uključivanju dece sa smetnjama u predškolske ustanove, a razlike nisu pronađene. Dobijene rezultate moguće je objasniti i činjenicom da danas jaz između gradskih i seoskih sredina nije toliko izražen zahvaljujući modernim tehnologijama i boljoj povezanosti sela sa gradskim sredinama. Takođe, drugi razlog ovakvih rezultata može biti neujednačenost poduzorka roditelja u odnosu na mesto stanovanja, pa bi u budućim istraživanjima bilo dobro detaljnije analizirati uticaj mesta stanovanja na stavove roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju.

Jedan od ciljeva rada bio je da se ispituju stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na nivo obrazovanja roditelja. U ovom istraživanju statistički značajna veza među ovim varijablama nije pronađena. Istraživanja uglavnom pokazuju da nivo obrazovanja roditelja ne utiče na njihove stavove prema inkluziji (Ninković Budimlja, 2019; Sabila & Kurniawati, 2019; Tafa & Manolitsis, 2003). S druge strane, u nekim istraživanjima pokazalo se da pozitivnije stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju ispoljavaju roditelji višeg nivoa obrazovanja (de Boer et al., 2010; Leyser & Kirk, 2004). Leyser i Kirk (Leyser & Kirk, 2004) ovakve rezultate objašnjavaju time da su roditelji sa većim nivoom obrazovanja svesni dobrobiti inkluzije za decu sa smetnjama u razvoju, a time i dobrobiti za decu tipičnog razvoja. Ovi autori navode da roditelji smatraju da uključivanje dece sa smetnjama u razvoju doprinosi razvoju empatije, socijalnih veština i učenju o različitostima kod ostale dece. Razlog nepostojanja razlika u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na nivo obrazovanja u ovom istraživanju može se objasniti načinom formiranja uzorka istraživanja. U istraživanje su uključeni samo roditelji koji su pristali da onlajn putem popune upitnik, a takođe poduzorci roditelja nisu bili ujednačeni u odnosu na nivo obrazovanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u odnosu na uzrast njihovog deteta. Obe grupe roditelja izražavaju izrazito pozitivan stav prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Upoređujući stavove roditelja dece tipičnog razvoja predškolskog i školskog uzrasta u Makedoniji Dimitrova-Radojčić i Čičevska-Jovanova (Dimitrova-Radojchikj i Chichevska-Jovanova, 2014) došle su do rezultata da roditelji dece tipičnog razvoja predškolskog uzrasta ispoljavaju pozitivnije stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Istraživanja generalno pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja predškolskog uzrasta pokazuju pozitivne stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju (Anđelković i sar., 2012; Hercigonja, 2019; Schmidt et al., 2020). Smatraju da je inkluzija korisna za decu sa smetnjama u razvoju (Hilbert, 2014) i da ima pozitivne socijalne učinke kako za decu sa smetnjama u razvoju, tako i za decu tipičnog razvoja (Rafferty & Griffin, 2005; Schmidt et al., 2020). Roditelji smatraju da smeštanje dece sa smetnjama u redovne predškolske ustanove povećava samopoimanje dece sa smetnjama u razvoju i dece tipičnog razvoja, promiče pozitivan socijalni kontakt među decom i olakšava prihvatanje individualnih razlika (Reichart et al., 1989). Oni iskazuju elemente zabrinutosti za položaj svoje dece u inkluzivnim grupama i nesigurnost u pogledu poznavanja kompetencija stručnjaka koji rade sa decom u predškolskim inkluzivnim grupama (Anđelković i sar., 2012). Pojedini roditelji ispoljavaju stav prema vaspitno-obrazovnoj inkluziji dece sa smetnjama u razvoju u predškolske ustanove koji je na granici između zadovoljstva i nezadovoljstva (Stjepanović, 2019). Kada su u pitanju stavovi roditelja dece tipičnog razvoja osnovnoškolskog uzrasta prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju, istraživanja pokazuju da su oni pozitivni (de Boer & Munde, 2014; Takacz, 2019). Roditelji iskazuju zabrinutost po pitanju pripremljenosti nastavnika za sprovođenje inkluzije i nisu previše zabrinuti zbog kontakta sa decom sa smetnjama u razvoju (de Boer & Munde, 2014), smatraju da će inkluzija pomoći njihovoj deci da budu osetljivija na tuđe potrebe i individualne razlike (Sharma & Trory, 2019).

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja najpozitivniji stav imaju prema inkluziji dece sa senzornim smetnjama (gluvo ili slepo dete), te prema inkluziji dece sa umerenom i blagom intelektualnom ometenošću, zatim prema inkluziji dece sa fizičkim smetnjama, dece sa poremećajima u ponašanju, dok manje pozitivan stav imaju prema inkluziji dece sa izraženijim smetnjama (autizam, teža intelektualna ometenost i sl.). Istraživanje koje su sprovele Paseka i Švab (Paseka & Schwab, 2020) pokazalo je slične rezultate, te su stavovi prema inkluziji roditelja dece tipičnog razvoja zavisili od vrste smetnje u razvoju. Tako su stavovi najpozitivniji prema inkluziji dece sa fizičkim smetnjama i smetnjama u učenju, dok su neutralni kada su u pitanju deca sa poremećajima u ponašanju i deca sa intelektualnom

ometenošću. Istraživanja generalno pokazuju da roditelji dece tipičnog razvoja najmanje zabrinutosti iskazuju kada je u pitanju inkluzija dece sa senzornim i motoričkim oštećenjima, a najviše kada su u pitanju deca sa težom intelektualnom ometenošću, emocionalnim problemima, poremećajima u ponašanju (Albuquerque et al., 2019; de Boer et al., 2010; Green & Stoneman, 1989) i višestrukim smetnjama (de Boer & Munde, 2014). U nekim istraživanjima pokazalo se da roditelji dece tipičnog razvoja ne ispoljavaju zabrinutost kada je u pitanju uključivanje dece sa fizičkim ili intelektualnim smetnjama, ali pokazuju zabrinutost u pogledu uključivanja dece sa poremećajima u ponašanju (Ninković Budimlija, 2019; Peck et al., 2004). U istraživanju Peka i saradnika (Peck et al., 2004) pokazalo se da roditelji veću zabrinutost ispoljavaju prema uključivanju dece sa poremećajima u ponašanju jer smatraju da će ona više okupirati pažnju nastavnika, te on neće moći dovoljno da se posveti ostaloj deci u razredu.

Analizirajući rezultate dosadašnjih istraživanja, kao i rezultate ovog istraživanja, koliko god stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju bili pozitivni, oni iskazuju najveći strah prema inkluziji dece sa poremećajem u ponašanju i dece sa izraženijim smetnjama u razvoju (autizam, teža intelektualna ometenost). Moguće je da su ovakvi rezultati posledica nedostatka informacija o deci sa smetnjama u razvoju, tako da roditelji donose zaključke da će deca koja su nemirna, koja ne mogu mirno da sede, slušaju i sl., uticati na njihovu decu, ili da će dete sa težom intelektualnom ometenošću okupirati vaspitača/učitelja, koji se zbog toga neće moći dovoljno da se posveti njihovoj deci. Bilo bi poželjno u budućim istraživanjima stavova roditelja dece tipičnog razvoja videti da li informisanost o deci sa smetnjama u razvoju utiče na njihove stavove, dakle ispitivati stavove pre i nakon informisanja i uporediti ih.

Zaključak

Roditelji dece tipičnog razvoja ispoljavaju pozitivne stavove prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju i na njihove stavove ne utiče pol, nivo obrazovanja, mesto stanovanja i uzrast deteta. Najpozitivniji stav iskazuju prema inkluziji dece sa senzornim oštećenjima (sluh, vid) i dece sa umerenom ili blagom intelektualnom ometenošću, dok je najmanje pozitivan stav prema uključivanju dece sa izraženijim smetnjama u razvoju (autizam, teža intelektualna ometenost).

Rezultate dobijene u ovom istraživanju treba analizirati u odnosu na njegova ograničenja, a koja se odnose na način sprovođenja ankete (onlajn). Roditelji možda nisu najjasnije shvatili neka pitanja, možda im je bila potrebna pomoć i objašnjenje, a koje zbog načina sprovođenja istraživanja nisu mogli dobiti. Stoga jedna od smernica za buduća istraživanja jeste da se sprovede

direktno, sa svakim ispitanikom pojedinačno. Takođe, budući da su podjednako važni stavovi i očeva i majki, bilo bi poželjno u buduća istraživanja uključiti više očeva.

Analizirajući dobijene rezultate otvorila su se i nova pitanja u vezi sa istraživanjem stavova roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. U buduća istraživanja bilo bi poželjno uključiti i druge varijable, kao što su ranije iskustvo sa decom/osobama sa smetnjama u razvoju, formalni ili neformalni oblik poznavanja deteta/osobe sa smetnjama u razvoju, stepen informisanosti o deci/osobama sa smetnjama u razvoju, izvor informacija, uticaj edukacije/informiranosti o deci sa smetnjama u razvoju na stavove roditelja. Dakle, potrebno je dalje istraživanje ove problematike kako bi se mogli planirati sistemski i kontinuirani programi unapređivanja stavova na individualnom, lokalnom i nacionalnom nivou.

Literatura

- Abu-Hamour, B., & Muhaidat, M. (2014). Parents' attitudes towards inclusion of students with autism in Jordan. *International Journal of Inclusive Education*, 18(6), 567-579. <https://doi.org/10.1080/13603116.2013.802026>
- Adilović, M. (2012). Stavovi roditelja o uključivanju učenika s posebnim potrebama u redovne škole. *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, (10), 21-36.
- Al Neyadi, M. K. A. (2015). *Parents attitude towards inclusion of students with disabilities into the general education classrooms*. [Master theses, United Arab Emirates University]. Scholarworks. https://scholarworks.uaeu.ac.ae/cgi/viewcontent.cgi?article=1060&context=all_theses
- Albuquerque, C. P., Pinto, I. G., & Ferrari, L. (2019). Attitudes of parents of typically developing children towards school inclusion: The role of personality variables and positive descriptions. *European Journal of Special Need Education*, 34(3), 369-382. <https://doi.org/10.1080/08856257.2018.1520496>
- Andelković, M., Vučina, V., Jablan, B., i Eškirović, B. (2012). Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluzivnom obrazovanju dece sa oštećenjem vida predškolskog uzrasta. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(4), 507-520. <https://doi.org/10.5937/specedreh11-2983>
- De Boer, A. A., & Munde, V. S. (2014). Parental attitudes toward the inclusion of children with profound intellectual and multiple disabilities in general primary education in the Netherlands. *The Journal of Special Education*, 49(3), 179-187. <https://doi.org/10.1177/0022466914554297>
- De Boer, A., Pijl, S. J., & Minnaert, A. (2010). Attitudes of parents towards inclusive education: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 25(2), 165-181. <https://doi.org/10.1080/08856251003658694>
- De Boer, A., Pijl, S. J., Post, W., & Minnaert, A. (2012). Which variables relate to the attitudes of teachers, parents and peers towards students with special educational needs in regular education? *Educational Studies*, 38(4), 433-448. <https://doi.org/10.1080/03055698.2011.643109>
- Dimitrios, K., Georgia, V., Eleni, Z., & Asterios, P. (2008). Parental attitudes regarding inclusion of children with disabilities in Greek education settings. *Electronic*

- Journal for Inclusive Education*, 2(3), Article 6. <https://corescholar.libraries.wright.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=ejie>
- Dimitrova-Radojchikij, D., & Chichevska-Jovanova, N. (2014). Parents attitude: Inclusive education of children with disability. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 2(1), 13-17.
- Elkins, J., Van Kraayenoord, C. E., & Jobling, A. (2003). Parents' attitudes to inclusion of their children with special needs. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 3(2), 122-129. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.00005>
- Green, A., & Stoneman, Z. (1989). Attitudes of mothers and fathers of nonhandicapped children. *Journal of Early Intervention*, 13(4), 292-304. <https://doi.org/10.1177/105381518901300402>
- Hercigonja, A. M. (2019). *Mišljenja i očekivanja odgojitelja i roditelja o uključivanju djece s smetnjama u razvoju u predškolske ustanove* [završni rad, Sveučilište u Zagrebu]. Repozitorij Učiteljskog fakulteta. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:195639>
- Hilbert, D. (2014). Perceptions of parents of young children with and without disabilities attending inclusive preschool programs. *Journal of Education and Learning*, 3(4), 49-59. <https://doi.org/10.5539/jel.v3n4p49>
- Kalyvaa, E., Georgiadib, M., & Tsakiris, V. (2007). Attitudes of Greek parents of primary school children without special educational needs to inclusion. *European Journal of Special Needs Education*, 22(3), 295-305. <https://doi.org/10.1080/08856250701430869>
- Leyser, Y., & Kirk, R. (2004). Evaluating inclusion: An examination of parent views and factors influencing their perspectives. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 271-285. <https://doi.org/10.1080/1034912042000259233>
- Lui, M., Sin, K. F., Yang, L., Forlin, C., & Ho, F. C. (2015). Knowledge and perceived social norm predict parents' attitudes towards inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*, 19(10), 1052-1067. <https://doi.org/10.1080/13603116.2015.1037866>
- MacKichan, M. D., & Harkins, M. J. (2013). Inclusive education: Perceptions of parents of children with special needs of the individual program planning process. *Electronic Journal for Inclusive Education*, 3(1), Article 7. <https://corescholar.libraries.wright.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1158&context=ejie>
- Mathur, S., & Koradia, K. (2018). Parents' attitude toward inclusion of their children with autism in mainstream classrooms. *IAFOR Journal of Psychology & the Behavioral Sciences*, 4(2), 47-60. <https://doi.org/10.22492/ijpbs.4.2.04>
- Ninković Budimlija, H. (2019). *Stavovi roditelja predškolske djece prema djeci s smetnjama u razvoju* [završni rad, Sveučilište u Zagrebu]. Repozitorij Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:576749>
- Opoku, M. P. (2020). *Paper commissioned for the 2020 Global Education Monitoring Report, Inclusion and education – Parental attitudes towards inclusive education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000373688>
- Pandža, K. (2017). *Stavovi roditelja učenika osnovne škole „Vladimir Nazor” Čepin o kurikulumu usmjerenom na djecu s posebnim potrebama* [diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku]. MEFOS. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:152:002514>
- Paseka, A., & Schwab, S. (2020). Parents' attitudes towards inclusive education and their perceptions of inclusive teaching practices and resources. *European Journal of Special Needs Education*, 35(2), 254-272. <https://doi.org/10.1080/08856257.2019.1665232>

- Peck, C. A., Staub, D., Gallucci, C., & Schwartz, I. (2004). Parent perception of the impacts of inclusion on their nondisabled child. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29(2), 135-143. <https://doi.org/10.2511%2Frpds.29.2.135>
- Rafferty, Y., & Griffin, K. W. (2005). Benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without disabilities: Perspectives of parents and providers. *Journal of Early Intervention*, 27(3), 173-192. <https://doi.org/10.1177/105381510502700305>
- Rafferty, Y., Boettcher, C., & Griffin, K. (2001). Benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without disabilities: Parents' perspectives. *Journal of Early Intervention*, 24(4), 266-286. <https://doi.org/10.1177/105381510102400403>
- Reichart, D. C., Lynch, E. C., Anderson, B. C., Svobodny, L. A., Di Cola, J. M., & Mercury, M. G. (1989). Parental perspectives on integrated preschool opportunities for children with handicaps and children without handicaps. *Journal of Early Intervention*, 13(1), 6-13. <https://doi.org/10.1177/105381518901300102>
- Sabila, H., & Kurniawati, F. (2019). Parental attitudes of preschool children toward students with special needs in inclusive and non-inclusive kindergartens: A comparative study. In W. Strielkowski (Ed.), *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: Proceedings of the 2nd International Conference on Intervention and Applied Psychology (ICIAP 2018)* (Vol. 229, pp. 602-609). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/iciap-18.2019.51>
- Schmidt, M., Krivec, K., & Bastič, M. (2020). Attitudes of Slovenian parents towards preschool inclusion. *European Journal of Special Needs Education*, 35(5), 696-710. <https://doi.org/10.1080/08856257.2020.1748430>
- Sharma, J., & Trory, H. (2019). Parents' attitudes to inclusive education: A study conducted in early years settings in inclusive mainstream schools in Bangkok, Thailand. *International Journal of Special Education*, 33(4), 877-893.
- Sharma, M. (2016). Attitudes of parents on the inclusion of children with intellectual disabled in education. *International Journal of Advanced Educational Research*, 1(4), 13-17.
- Stevens, L., & Wurf, G. (2020). Perceptions of inclusive education: A mixed methods investigation of parental attitudes in three Australian primary schools. *International Journal of Inclusive Education*, 24(4), 351-365. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1464068>
- Stjepanović, I. (2019). *Mišljenje roditelja djece predškolske dobi o odgojnoobrazovnoj inkluziji* [završni rad, Sveučilište u Zagrebu]. Repozitorij Učiteljskog fakulteta. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:032393>
- Tafa, E., & Manolitsis, G. (2003). Attitudes of Greek parents of typically developing kindergarten children towards inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*, 18(2), 155-171. <https://doi.org/10.1080/0885625032000078952>
- Takacz, T. (2019). Stavovi učitelja, učenika i roditelja prema inkluziji djece s oštećenjem vida [diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku]. FOOZOS Repozitorij. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:432142>
- Wilhelmsen, T. (2019). *Inclusion of children with disabilities in physical education: Current knowledge base and the experiences of children with disabilities and their parents* [Doctoral dissertation, Norwegian School of Sport Sciences]. Norges idrettshøgskole. <http://hdl.handle.net/11250/2599239>
- Yu, S. (2019). What parents say about inclusion and disabilities: Implications for young children's attitude development toward peers with disabilities. *Early Child Development and Care*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1683005>

Attitudes of parents of typically developing children towards the inclusion of children with disabilities

Ivana Tomić^a, Milena Nikolić^b

^a *Avanti BC Center, Zagreb, Croatia*

^b *University of Tuzla – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Tuzla, Bosnia and Herzegovina*

Introduction. Successful implementation of inclusive education, among other things, depends on the attitudes of the participants in the process itself. Although teachers are considered a key factor in the implementation of inclusion, the role of parents should not be neglected. *Objective.* The main goal of the paper was to examine the attitudes of parents of typically developing children towards the inclusion of children with disabilities, and to examine the impact of gender, level of education, place of residence, and age of the child on parents' attitudes. Parents' opinions on the impact of the type of developmental disabilities on their children's education were also examined. *Methods.* The research sample consisted of 293 parents of typically developing children from the territory of Bosnia and Herzegovina. Parents' attitudes were examined by the Survey of Parents' Attitudes towards Inclusion (SPATI). *Results.* Parents of typically developing children expressed positive attitudes towards the inclusion of children with disabilities. Their attitudes were not affected by gender, level of education, place of residence, and age of the child. They expressed the most positive attitude towards the inclusion of children with sensory impairments (hearing, vision) and children with moderate or mild intellectual disabilities, while their attitude towards the inclusion of children with severe developmental disabilities (autism, severe intellectual disabilities) was less positive. *Conclusion.* The results of the research indicate the need for further research on this issue and planning of appropriate programs aimed at developing positive attitudes towards inclusive education of students with all kinds of disabilities.

Keywords: attitudes, parents of children with typical development, inclusion, children with disabilities

PRIMLJENO: 14.04.2021.
REVIDIRANO: 25.05.2021.
PRIHVAĆENO: 30.05.2021.